

SLOVENSKÁ REČ

ROČNÍK III.

ČÍSLO 1.

Henrich Bartek:

CUDZIE SLOVÁ A ČISTOTA JAZYKOVÁ.

Keď sledujeme prácu ochrancov čistoty spisovných rečí, temer vždy môžeme zistiť, že najsamprv nemalá časť ich činnosti sústreďuje sa na sústavný boj proti slovníkovým cudzotám, pri čom často neváhajú novotvarmi nahradzovať potrebné a vžité cudzie slová. Niektoré národy v tejto veci išli príďaleko. Preto so stanoviska použitej jazykovedy je veľmi dôležité stanoviť zásadné a presné smernice, ktorými sa treba spravovať pri očisťovaní a usisťovaní slovníka spisovnej slovenčiny, lebo nesprávne by bolo, keby sme upadli do tých istých chýb, ktoré jazykovedci vyčítajú niektorým národom.

Boj proti cudzím slovám je už hodne starý, a to aj v samej slovenčine. Bernolákov Slovár vedome odsudzoval slovníkové cudzoty. Z dejín spisovnej slovenčiny ľahko by sme sa poučili o tom, ako postupne zanikaly zbytočné cudzie slová. A priam preto načíim preskúmať všetky okolnosti, ktoré podmieňujú vznik tých vývinových smerníc, čo sa uplatňovali a uplatňujú pri riešení pomeru cudzích slov v slovenčine a čistoty jazykovej.

Dejiny mnohých spisovných rečí ukazujú, že boj proti slovníkovým cudzotám úzko súvisí s usisťovaním spisovnej reči a so starostlivosťou o jej čistotu a pôvodnosť. Je všeobecne známe, že Ján Hus, prvý ochranca spisovnej češtiny, tvrdo brojil proti zbytočným nemeckým slovám, ktoré za jeho čias hojne zaplavovali český jazyk. Milovníci jazyka francúzskeho v 16. a najmä v 17. storočí očisťovali spisovnú francúzštinu od slovníkových cudzôt a povymýšľali veľa nových slov, ktoré sa vžily. Dôsledne vedenému očisťovému boju proti cudzím slovám nevyhla sa ani čeština 19. storočia, ba ešte aj dnes stretáme sa v nej s vedomým odporom proti slovám cudzieho pôvodu. No najzaujímavejší príklad, ako sa obnovuje slovník, po-

skytuje spisovná maďarčina, keďže nyelvújítás (obnovovanie reči) v 19. storočí celkom popremieňal maďarský slovník. Vtedy vylúčili z maďarčiny aj všeobecne užívané medzinárodné slová, na ktoré nesišli v iných rečiach. Podobné príklady mohli by sme najst hlavne v spisovných rečiach tých národov, ktoré sa len nedávno prebudily.

Ak chceme presne stanoviť pomer cudzích slov k slovníku te-
rajšej spisovnej slovenčiny, musíme poznať, ako a prečo vnikajú
cudzie slová do slovenčiny. Okrem toho musíme si zistiť, aký bol
ich osud v našej spisovnej reči. Len potom bude možné vymedziť
ich miesto a upozorniť na ich škodlivosť.

O nemeckom, latinskom, maďarskom a inom pôvode cudzích
slov v slovenčine písal Jozef Škultéty v SP XXII, 633—631 a
755—764. On sa pokúšal zistiť, z ktorých jazykov pochádzajú cudzie
slová v slovenčine a dobu ich prijatia. Po ňom Samo Czambel v knihe
Slováci a ich reč podrobnejšie skúmal pôvod cudzích slov v slo-
venčine a v mnohom doplnil Škultétyho štúdiu. Našou úlohou nie
je zostaviť zoznam všetkých cudzích slov v slovenčine, ale chceme
osvetliť ich zástoj so stanoviska správnosti jazykovej. A preto dejín
slovníkových cudzôt v slovenčine dotýkame sa len natoľko, na-
koľko je to nevyhnutné pre správny spisovný úzus.

Pôvod cudzích slov v slovenčine.

1. Pri veľkej časti cudzích slov, ktoré sa udomácnili v sloven-
čine, iba jazykovedci môžu určiť ich neslovenský pôvod. Len ob-
jasnením dejín jazyka a porovnávaním s cudzími jazykmi mohli ob-
javiť, že napr. všeslovanské slovo *chlieb* je gótskeho pôvodu (<hlaiþs).
Aj o slove *kráľ* málokto vie, že sa k nám dostalo z nemčiny
(<Karl). Priam tak slová *múr*, *tehla*, *omša* a iné máme z románskych
rečí. Takéto cudzie slová sú veľmi dôležité pre poznanie dejín nášho
jazyka a vzdelanosti, ale so stanoviska správnosti jazykovej netreba
ich spomínať, keďže už oddávna sú nedeliteľnou časťou slovenského
slovníka. O nich platí táto zásada: *Dávno prijaté slová, ktoré sú
nenahraditeľné a pri ktorých si neuvedomujeme ich pôvod, po-
kladáme za rovnocenné so slovami slovanského pôvodu.*

Je jasná vec, že nikto nebude vylučovať takéto slová germán-
skeho pôvodu: *kňaz*, *peniaz*, *chyža*, *zemľa*, *vďaka*, *mýto* a pod., ani
latinsko-románske: *omša*, *kríž*, *anjel*, *pápež* a iné. Jozef Škultéty
v spomenutej štúdii okrem týchto slov posbieral mnoho iných. Ako
vidno, ide o slová potrebné, prispôbolené slovenčine, pri ktorých
necítiť cudzoty. Milovníci čistoty jazykovej nestavajú sa proti ta-

kýmto slovám, a preto vo francúzštine najdeme slová germánskeho pôvodu, a naopak, v nemčine slová románskeho pôvodu. Veď od dávna majú v nich občianske právo.

2. Pozornosť použitej jazykovedy obracia sa na zbytočné cudzie slová, ktoré nepotrebné vytiskajú pôvodné domáce slová. U nás najmä nemecký a maďarský vplyv bol miestami taký silný, že na istý čas utrpela pôvodnosť slovenského slovníka. V stredoveku a kde-tu aj pred 100 rokmi niektoré naše mestá boli v nemeckých rukách, preto nie div, že početne slabší živel slovenský podliehal v nich nemčine a že sa na našu mestskú slovenčinu poprilieply nemecké slová. Vplyv nemecký bol pomerne veľký, keďže mali sme aj dediny, v ktorých slovenský živel bol pomiešaný s nemeckým. Preto susedstvo nemeckoslovenské neostalo bez stôp v našom slovníku. Nemecké slová prenikali niekde viac, inde menej.

Takýmto činom sa stalo, že miestami nemecké *handliar* nahradilo staršie *kupec*; v staršej slovenčine boli slová *blanár*, *blanárstvo*, ale vplyvom nemeckých kolonistov ustúpili slovám *kušnier*, *kušnierstvo*. Takýchto príkladov mohli by sme uviesť mnoho. Dneď dávna najmä v mestskej slovenčine počuli sme *luft* miesto *po vetrie*, *furt* m. *ustavične*, *stále*, *bežtelovať* m. *objednať*, *kšeftovať* m. *kupiť*, *obchodovať*, *špacirovať* m. *prechádzať sa*. Podnes v niektorých krajoch hovoria *hámrík* m. pôvodného *kladivko* a pod. Takýchto slov našli by sme na stá. Niektoré z nich dostali sa k nám od nemeckých kolonistov, iné azda priamo z nemeckých spisov. V každom prípade sú dokladom, že kde-tu slovenčina podliehala nemčine. Ale treba pripomenúť, že tam, kde cudzí vplyv bol slabý alebo nijaký, zachovali sa pôvodné slovenské slová.

To isté platí aj o maďarských slovách v slovenčine. Na príklad na východnom Slovensku hovoria *varoš* za *mesto*, ba kde-tu počut *orvoš* m. *lekár*. Zbytočné maďarské slová v slovenčine vnikli k nám z podobných príčin ako nemecké.

V susednej češtine Ján Hus už roku 1412. postavil sa na ochranu pôvodných českých slov. On napísal: „Těž by knížata, páni, rytíři, vládky, měšťané měli brániti, aby lidé jich ncsmilnili... také mají se postaviti, aby česká řeč nehynula, pojmeli Čech Němkyni, aby děti ihned se česky učily a nedvojily řeči; neb řeči dvojenie jest hotové závidění, roztržení, popuzenie a svár. Protož sv. paměti Karel císař, král český, přikázal jest Pražanóm, aby děti své česky učili a na radném domu, jemuž německy říkají rathaus, aby česky mluvili a žalovali. A věrně, jakož Ncemiáš slyšav, ano dietky

židovské mluvie odpoľu azotsky a neumějí židovsky a proto je mrskal a bíl: a též nynie hodni by byli mrskanie Pražané a jiní Čechové, jenž mluvie odpoly německy, říekajíc *tobolka* za *toboľka*, *lisko* za *lýko*, *hantuch* za *ubrus*, *šorc* za *zástěrku*, *knedlík* za *šišku*, *renlík* za *trénožku*, *panciér* za *kruněť*, *hunškop* za *koňský náhlavek*, *marštale* za *konnici*, *maszhaus* za *svrchní sieň*, *trepky* za *chůdy*, *mantlik* za *plášťek*, *hausknecht* za *domovní paholek*, *forman* za *vozataj*. A kto by mohl vše vypsatí, co sú řeč českú již zmietli? tak že kdy pravý Čech slyší, ani tak mluvie, nerozumie jim, co mluvie: a odtud pocházíe hněv, závist, rozbroj, svárové a české potupenie...“¹

Vyšé 500 rokov minulo od toho času, čo Ján Hus takto karhal tých Čechov, ktorí prijímali zbytočné nemecké slová. Vývin českej reči spravoval sa v jednom-druhom podľa neho, lež nie dôsledne, lebo niektoré nemecké slová ostaly v češtine, hoci Hus ich svojho času pokladal za zbytočné.

Nepotrebné cudzie slová, ktoré vytiskajú pôvodné slová, pokladáme za škodlivé, lebo narúšajú svojský slovný sklad slovenčiny. Tá istá zásada platí o zbytočných cudzích slovách v iných rečiach.

Osud cudzích slov v spisovnej slovenčine.

Anton Bernolák započal sústavný boj proti zbytočným cudzím slovám v spisovnej slovenčine. V svojom slovníku označoval ich hviezdíčkou a nepotrebné české slová krížikom. Na ukážku uvádzame niekoľko príkladov z jeho Slovára:

†acht, viobcování	*handlovať, kupčiť
†akštajn, čistec	*handel, kupectví, obchod
†alaun, ladek	†hastrman, vodnár
†alfiš, mňík (uhor) morskí	*juhás, ovčár
*bajúze, fúzi	*kapuš, dverár
*bajúzisko, fúzisko	*klauzúra, zátvor
*balbír, bradář, holár, holič	*kredit, vera
*bantovať, rušať	*kurír, posel
*cajchovať, značiť	*kurírovať, hojiť, liečiť, uzdraviť
*festunek, pevnost	*kušňer, blanár
*grís, *gríska, krupica	*kušňerskí, blanárskí
†gvalt, násilnost	*lašovať, maškrtiť
*hajoš, lodník	*macher, figlár, furták
*handlár, kupec	*machlovať, figlovať

¹ Podľa Flajšhansa, *Náš jazyk mateřský*, str. 220–221.

**makula*, poškvrna, škvrna
 **manira*, spôsob
 **manérne*, spôsobne
 **Mikloš*, Mikuláš
 **móres*, mrav, mravi
 **máresni*, mravní
 **musterplac*, muštrovňa
 **muzika*, hudba
 **muzikant*, hudec
 **nešmačne*, nechutne
 **partiškár*, stuškár
 **rachovať*, počtovať
 **razovať*, značiť
 **rašplovať*, piliť
 **ratúze*, radnica
 †*rigel*, závora
 **rozborgovať*, rozpožičať
 **sekretár*, tajemník
 **spakovať*, zložiť
 **šacmajster*, pokladník

**šacovať*, ceniť
 †*šif*, loď
šlajfovať v. brúsiť
 **šmelcár*, topič
 **šnidling*, pažitka
 **špásoviše*, žartovne
 **špásovať sa*, žartovať sa
 †*špic*, konček
 †*špicati*, končiť
 **špacirka*, prechádzka
 **špacirovať*, prechádzať sa
 †*štafirovať*, vistrojť, zaopatrit
 **šteláža*, polica
 **štiglic*, stehlík
 **štráf*, pásik
 **štráfkový*, pasikovať
 **štrajchovať*, mazať
 **štrapacirovať*, unovať sa
 **trachtár*, lévik
 **trunek*, nápoj a iné².

Ako z uvedených príkladov vysvitá, Bernolák zväčša správne odsudzoval nemecké, maďarské, latinské a iné slová, miesto ktorých má slovenčina dobré pôvodné slová. A naša spisovná reč v tomto prípade vyvíjala sa tak, ako to požadoval Bernolákov Slowár. Nemožno na tomto mieste uviesť všetky cudzie slová, ktoré Bernolák neuznával v spisovnej reči. Je zaujímavé, že bol dosť obozretný, keďže pri mnohých cudzích slovách neurobil hviezdičku, ale uviedol len rovnocenné slovenské slovo. Na príklad: *Sturm*, syn. *vpád*, *útok*, *fríški*, syn. *chitri*, *pospešní*, 2. *hibki*, *hibni*, *obratní*, *snadní*, 3. v. *čerství*, ale pod heslom *čerství* nachodíme poznámku „vulg. friški“, t. j. odsudzoval vulgárne slovo v spisovnej reči. Pri mnohých heslách uvádzal rozličné synonymné tvary a tým dal možnosť voliť si najvhodnejšie slovo, na príklad: *šponďia*, syn. *huba morská*; pri *merkovať* má tieto synonymá: badať, v hlave držať, pamätať, značiť, pozor dať. Alebo pri *piglovať* má *hladiť* a pod.

Bernolákov Slowár dostal sa do rúk slovenských spisovateľov a obecnstva koncom tretieho desaťročia predošlého storočia. A od toho času zanikla veľká väčšina zbytočných cudzích slov, ktoré nepo-

² Švabachové *g* prepisujeme literou *g*, švab. *g*=*j*; *w*=*v*. — Ináč Bernolákov pravopis nechali sme bez zmeny.

kladal za vhodné pre spisovnú slovenčinu. Pravda, Bernolák v svojej očistnej práci zašiel príliš ďaleko, lebo dovoľoval si tvoriť nové slová, na príklad miesto *kelner* navrhoval *pivničár*, miesto *varštat* *robnica* a pod. No takéto novotvary sa nevžily a spisovná reč pomohla si ináč, prijala miesto nich inoslovanské slová *čiasnik* a *dielňa*, ktoré sa vžily len čiastočne do živej reči, lebo slová *kelner* a *varštat* podnes nezanikli.

Bernolák si celkom jasne uvedomoval, že slovník spisovnej reči slovenskej má byť pôvodný a nakoľko možno očistený od zbytočných cudzôt. Preto už roku 1791. vydal Etymologiu vocum slavicarum. v ktorej vysvetľuje, ako sa tvoria slovenské slová.

V diele, ktoré započal Bernolák, pokračovali slovenskí gramatikári, ale najmä spisovatelia, ktorí dbali na čistotu slovenského slovníka. Ľudovít Štúr pôvodca prvej gramatiky terajšej spisovnej slovenčiny, úmyselne sa vyhýbal cudzím slovám. V jeho Nárečí slovenskom (z r. 1846) nachodíme málo známe pôvodné slová alebo nové slová s latinským a nemeckým vysvetlením v zátvorkách, na pr. na str. 15 „umelec“ (artifex, Künstler)“. V Bernolákovom slovníku je heslo *umelec* a pri ňom synonymné tvary „kumštár, majster“. Ale ešte za čias Štúrových slovo *umelec* muselo byť málo známe, ináč Štúr nebol by ho vysvetľoval.

Spisovatelia slovenskí uznávali oprávnenosť boja proti zbytočným cudzím slovám. Jazyk Jána Hollého to najlepšie dokazuje. Po ňom slovenčina štúrovskej školy je číra, nepoškatená nepotrebnými cudzotami.

Nazáklade týchto fakt musíme vysloviť takúto mienku:

So vzrastajúcim uvedomovaním si pôvodnosti jazyka vzniká odpor proti zbytočným cudzím slovám. (Pokračovanie.)

Jazyk má své plné právo, je-li ve všem svůj. Dnes člověk v novinách i často v knihách čte anebo ve shromážděných slyší slovenštinu, která není slovenštinou, nýbrž jen odbarvenou češtinou. Slovenštinu přece nedělá, že se místo českého duše napíše duša, místo teď teraz a pod. Jádro musí býti slovenské. Přejí-li si Slováci, aby jejich spisovný jazyk přestál býti spisovným jazykem, ať jen následují příkladu takových slovenských novinářů, politiků a spisovatelů, myslících po česku a jen povrchně píšících a mluvících po slovensku...

Josef Zubatý.

NIEČO O NAŠOM DOPLNKU.

Vývin predhistorickej vety poučuje nás o rozličných štádiách vetného složenía. Interjekcie, nominatívy, archaistické vety prívlastkové a príslovkové a pod. sú svedectvá takých vetných celkov, kde sloveso, druhý základný člen vety, nevystupuje ako syntaktický činiteľ.

Vznik slovesa predpokladá už teda vyvinutý stupeň myšlienkového procesu, a preto v kultivovaných jazykoch sloveso je pravidelná vetná časť za necmotívneho spôsobu vyjadrovania.

Pravda, naopak, hoci niektoré jazyky osvojily si už slovesný systém veľmi dávno, podliehajú elipse slovesa dosť často. Prečo? Z viacerých príčin zdôraznime aspoň jednu: Každé sloveso nemá rovnakú dejovú silu. Niekedy nevyčerpáva cele funkciu slovesa a bez rozvíjajúcich členov ani nebýva. Nie div, že ak ide o sloveso minimálnej debovej výraznosti, ľahko sa umožňuje výpustka. Výrazová hospodárnosť káže tu vynechať sloveso, lebo ho netreba a veru aj bez neho je vetný význam pochopiteľný.

Hoci tento úvod nesúvisí naoko s problémom doplnku, jednak sa ho dotýka. Práve významová neúplnosť a funkcionálna slabosť niektorých slovies viedla k snahe: podoprieť ich vo vete doplnkom; alebo vari obrátene so stanoviska historizmu: spojiť doplnok s podmetom takým predikátovým základom, ktorý svojou neúplnosťou najlepšie vyhovuje doplnkovej funkcii. Hoci prvý predpoklad je logickejší, zdá sa, že rozhodovali obidva momenty súladne, lebo na vetu musíme sa dívať ako na celok, a to so zreteľom na celé jej složenie, a nielen na niektorú jej časť.

Doplnok teda nielen upevňuje sloveso, ale aj významove dopĺňa. No kým ostatné rozvíjacie členy vetné vzťahujú sa alebo na podstatné meno (a jeho rovnocenné zástupky) alebo na sloveso, doplnok rozvíja obidve tieto složky. A hoci podľa vetného poriadku býva až za nimi, má zpiatočný vplyv na hlavné časti vetné.

Tvrdieva sa v gramatikách, že doplnok je vlastne prívlastok, lebo hocikedy sa naň môže premeniť. Táto formulácia je presná len v svojej druhej časti, lebo kým prívlastok je rozvíjajúci člen eminentne substantívny, doplnok má aj ďalšie funkcionálne opodstatnenie, ktoré má vplyv pri premene na konštrukciu vety. Ak teda premeníme doplnok u sponového slovesa, nastáva elipsa spony, ak u iných slovies, skrísa vetné torzo. Rozumie sa, niekedy takýto proces

ani nemožno uskutočniť, aspoň nie bez naštrbenia vety. Toto sú okolnosti, ktoré nelahodia mienke, že doplnok je vlastne prívlastok a hocikedy sa môže naň premeniť.

Ale jedna okolnosť je istá, a to, že doplnok shoduje sa formálne s prívlastkom alebo prístavkom. Podľa tohto kritéria rozoznávame dve možnosti: 1. doplnok býva substantívum, holé alebo rozvité, alebo 2. zvyčajne samo prídavné meno alebo meno podobnej funkcionálnej kategórie.

1. Zo všetkých možností substantívneho doplnku pre problém zásadný význam majú dva jeho druhy, a to: doplnok v nominatíve a v inštrumentáli. Preto zásadný, lebo kým v ostatných prípadoch shoduje sa užívanie doplnku s češtinou, tu vidno odchýlku, lebo v slovenčine nominatívový doplnok má širšiu funkcionálnu oblasť ako inštrumentálový, hoci pravda, aj v nej je hranica medzi užívaním nominatívu a inštrumentálu dosť problematická. Keďže táto mienka vyslovuje poznatok, ktorý má so syntaktickej stránky nemalý význam pre slovenčinu, pre jej rýdzosť a správnosť, načim si povšimnúť, čo sa o nej hovorí.

Czambel (v Rukováti, str. 202 a n.) hovorí o nominatíve, ktorý býva menovým doplnkom a uvádza sloveso *byl*, pri ktorom „stáva menový doplnok podmetu z pravidla v nominatíve“. Dobré si ho vyvolil, lebo sponové sloveso je ozaj typ sloves neúplného významu, a aby sme nadviazali na úvod tejto úvahy, patrí k slovesám, ktoré najčastejšie podliehajú vetnej elipse, lebo majú slabý dejový význam a takúže funkčnú podstatu. V sanskrte, v ruštine, ale najmä v maďarčine sú prípady, kde kopulu užiť vôbec nemožno; a nejde tu ani o elipsu, ale o úplnú nepotrebnosť slovesa *byl* v niektorých vetách. Tu vari skôr spojuje (kötőszó), ako dej označuje.

No spona je naisto najčastejšia slovesná forma, ktorá pýta doplnok.¹ Preto Czamblova poučka: „Nepíš tedy: holub je vtákom, ale holub je vták“, zasahuje hlboko do jazykového fondu slovenčiny. Ak teda Czambel odporúčať predikatívny nominatív na vrub inštrumentálu, musel mať naporúdzi dobré príčiny svojho návrhu. Ako znalec ľudovej reči vytušil, že v ľudovom hovore nominatív má prednosť a býva ozaj „z pravidla“, podobne ako v slovinčine a v lužickej srbštině. Touto mienkou, pravda, odklonil slovenčinu od charakteristických prvkov severo alebo východoslovanských, lebo v poľštine a v ruštine predikatívny inštrumentál je najzvyčajnejší².

¹ Porov. V. Ertl, Je voják, či je vojákem. Naše řeč VI, 292 a n.

² Vid' W. Vondrák, Vergleichende slavische Grammatik II², 290.

Mýlny by bol predpoklad, že Czambel zavrhuje inštrumentálový doplnok pre slovenčinu. V kapitolke o inštrumentáli (str. 222) vysvetľuje svoje stanovisko k nemu. Mená „stávajú v inštrumentáli kedykoľvek ich užijeme vo význame od pravidelného odchyl-
 nom“. Vraj pravidelný význam: Jano je hrobár, kým príklad „jeho sused bol hrobárom pri včerašom pohrebe“ ukazuje, že „sa doplnkové meno nepotahuje na podnet svojím pravidelným, prvotným významom“. Nuž Czamblovo pravidlo o pravidelnom a nepravidelnom alebo prvotnom a druhotnom, „potahu“ ťažko presvedčuje, je akési umelé a predpokladá veľmi složitý a jemný rozoznávací instinkt hovoriaceho, ktorý má nevdojak v chytrosti rozsúdiť (a veru aj rozsúdi), či ide o významovú prvotnosť alebo nie, a podľa toho použiť nominatív alebo inštrumentál. Jasnejšie a presvedčivejšie vystihuje užívanie inštrumentálového doplnku gramatika Damborského (II, 36), ktorá vidí dobrú jej príčinu vo zmene vlastnosti. Príklad: „Môj brat je učiteľom (*pro nebol*).“ Ak sa teda niekto niečím stáva a zmení sa jeho vlastnosť, stav, charakter a pod., vtedy doplnok je v inštrumentáli. Tu sa nekonštatuje jednoducho stav, ale ako Ertl (uv. m., str. 300) hovorí, účinkuje skrytá myšlienka, zafarbená vedomím kontrastu, že ním nebol. Ale aj u tohto pravidla je akási ťažkosť. Vkráda sa podľa neho do vety motív, ktorý nie je v jej významovej náplni, aspoň nie priamo. Je iba vo vedomí hovoriaceho, ktorý práve inštrumentálovým doplnkom mieni naznačiť túto okolnosť.

Nech si naši gramatikári hovoria o príčinách inštrumentálového predikátu hocičo, istá vec je, že s ním počítajú, i keď nie v takej miere ako v češtine. S touto mienkou je súhlasný aj slovenský literárny úzus, kde najst veľa dokladov pre obidva druhy. Ale na-
 čím poznamenať, že sa naši spisovatelia nespravujú podľa gramatických pravidiel v tejto veci, ale užívajú náhodne nominatív alebo inštrumentál, ako im príde do pera, a to aj tam, kde by sme ho nečakali. Správny je nominatívny doplnok v príkladoch: Táto Kára je sestra Rafikova. Kukučín I, 13; Jeden je čižmár, volá sa Ondrej Zápotočný. Kuk. I, 15; Ondrej Toškovič je vyučený kováč 17; vieš, že sluha nie pán 22; Ondráš Machufa je veru biedny tvor boží 30; Ja som nie žobrák 57; Zvony byly svätené predmety. Živý bič 132; povedal mi ten Adamov gróf, že som ja vraj rektor. Reštaurácia 65; a vážim si nášho rektora veľmi, lebo je statočný človek 65; i povedal sám pre seba: krú je krú 70; Adam je dobrý pán 70; Lenže Hana Meľošovie bola neporiadna osoba. Hronský, Mak 10; I zato ho mal rád, že bol Jano obor 12; Iba teba chváli, že

si jej dobrý syn 27. — Inštrumentál by sme čakali, na pr.: Tak, keď už bol hodný parobok. Kuk. I, 17 (lebo stal sa, predtým nebol); Bol už vtedy mládenec na miesto 18; Ondrej bol teraz kohút na svojom smetisku (stal sa kohútom) a pod.

Priliehavý je inštrumentálový doplnok v týchto vetách: kto vie, či i on nebude konečne takým biednym majstrom! Kuk. I, 21; Komora stala sa lukom s tetivou napnutou do prasknutia. Živý bič 128; Pamiatky po nich stávaly sa rodinnými relikviami 128; Vy nesmiete byť synmi kovu 135; a ja sa ufám, že keď dorastie, bude i mne tak dobrým priateľom. Rešt. 66; — nie — to nestojí za to byť statočným človekom 72; — a začínal byť človekom pastier Jozef Mak 28; Čo žida židom robí, je viera. Vámoš, Odložená haluz 125; francúzsky žid sa stával Francúzom 125; Žid Dolnej zeme stal sa tedy Maďarom Mojžišovho vyznania 129 a pod.

Ale načo inštrumentál, azda by bol lepší nominatív: Je husárom; no nevidno koňa. Kuk. I, 29; Husár jej už bol nielen beďárom, ale strašidlom zo všetkých kútov škľabiacim sa jej 61; Eva Hlavajová bola slabou ženou. Živý bič 116; Žid mu je len židákom, nie milostpánom. Odlom. haluz 126.

2. Nejednotné sú aj vysvetlenia gramatikárov o doplnkovej funkcii prídavného mena. Czambel hovorí o ňom v tomže odseku ako o substantívnom doplnku, a ako vidno, necíti v ich užívaní rozdielu. Kým teda ide zas o pravidelný a prvotný význam, je nominatív, ináč inštrumentál.

Nie tak Damborský (uv. m.). Podľa neho prídavné meno býva v inštrumentáli, ak dopĺňa predmet: Učín sirotu blaženou (ale: Sirota je blažená). Ale badá, že pre ozajstný úzus veru nestačí so svojim pravidlom, lebo poznamenáva u príkladov, kde sa nedopĺňa predmet: „Niekedy býva doplnok v inštrumentáli“ a uvádza na pr.: Robí sa múdrom (i múdry) a pod. Hoci nesrovnalosť je dosť i v tejto kategorii, zvyčajne sa uznáva, že nemožno trpieť vety typu: Hora je zelenou, lebo sú komické, neprirodzené. Treba teda užívať, ako je v príkladoch: nuž a čo tí raz kúpia, to už len vari nebude tesné! Kuk. I, 7; (kabát) je krátky, ale široký 8; ...včera bol driečny, ako tá jedlica 9; toto sa jej prvý raz prihodilo, čo je vydatá 12; bol vypasený ani medveď 12; a on, hoci je chudobný 13; Ja som nie taký 16; že sú veru (tie rimštiaky) staré 20; Ich robota bola primitívna, biedna 21; Ľudia sú takí a takí: nie každý, kto je privetivý, je i dobrý 22; To všetko nebolo by bývalo ešte tak zlé, Živý bič 116; Evin (deň) bol čiernejší než iné, väčší, hroznejší ako

najtmavšia noc 116; A tak pokiaľ to stálo, postaviť sa za vás vždy sme boli hotoví. Rešt. 68; a nech sa s ľuďmi nevodí, čo sú mu nie rovní 69; No, i ľudskí ľudia sú zavše neľudskí. Jozef Mak 6; A Markovkin chlapec je dosť biedny 10; Ale Jano je nie zlý 19; Národnosť žida je taká nejednotná a strakatá, ako Babel národov. Vámoš, Odlom. haluz 125 a pod.

Hoci inštrumentál je správny teda len, keď dopĺňa predmet, veľa je ho v našej spisbe u slovík: *cítil sa, stal sa, pozdal sa, zдал sa* a pod.: tu zas mladá kvíli, ocítiať sa medzi neznámymi osirotenou. Kuk. I, 51; — odrazu cítil sa byť veľkým, silným pri tej zúboženej biednej žene. Živý bič 113; I zanevreli na ňu a ich pomer stal sa úlisným, nedobрым 112; Vorčiak pozdal sa byť sám sebe dôležitým, Bohom povolaným k tomu, aby karhal viny svojich podriadených 113; Ráztočania, naučení už veriť vo veci, ktoré pred tým zdaly sa im nemožnými 131; Boli si akísi bližší, nič sa im nezdalo takým hrozným 113; Ozrutné vrchy okolo chalúp zdaly sa ozrutnejšími. Jozef Mak 5; Vyvrátil oči a vtedy sa mu plechový Kristus zdal iba plechovým 21; Zdal sa mu byť chladným, vypočítavým, prefíkaným. Odlom. h. 128; Majzlovi zdal sa život medzi súvercami nemožným 130 a pod.

Vo všetkých týchto príkladoch nominatív by bol azda lepší. Ale rozhodne ešte neoprávnenejší je: ba ani nemôžu byť takými. Ž. bič 110; ostal cudzím i vlastnému plemenu. Odl. hal. 128; Preto ostal slovenský žid pre okolie tupým a pre maďarského žida nezneseiteľným a pod.

Ako vidno, u problému slovenského doplnku je poniekoľko nerosovnalostí a dobré snahy gramatikárov: preniknúť k jeho koreňom a ukázať, aký má byť správny úzus, nie sú dosť presvedčivé. Istá vec, že okrem konzervatívnej tendencie uchovať nominatívny základ doplnkov, musí sa tu počítať s ešte silnejšou vývinovou okolnosťou: ostro diferencovať funkciu podmetu a doplnku, a to v smysle, aby nominatív bol len podmet a inštrumentál iba doplnok vety. (Porov podobnú snahu vo francúzštine a v nemčine (Mon frère est peintre. Le peintre peignent les tableaux), kde člen stal sa obeťou doplnkového zástoja substantíva.) Vďaka aj vývin češtiny ukazuje proti staročeským formám nominatívnym veľký prírastok inštrumentálneho doplnku. Má táto historická skúsenosť význam aj pre slovenčinu? Pravdepodobne, lebo, zdá sa, že doplnkového inštrumentálu v slovenčine pribúda.

MIESTOPISNÉ NÁZVY V SLOVENČINE.

„Slovenskú reč“ obšírne posúdil dr. V. Vážný v Úvahách nad „Slovenskou rečou“ pre vedecký svet v „Bratislave“, v časopise Učenej spoločnosti Šafaříkovej (roč. VII, str. 490—500) a pre širšie obecnstvo v Slovenskom deníku zo dňa 13. VI. 1934 a v predošlých číslach. — Osobitne posúdil a odsúdil môj článok, nazvaný: Cudzie miestne mená v slovenčine (v. SR I, 73—76).

Podstatou toho článku je toto: „V školských atlasoch nachodíme len poslovančené meno (cudzieho miesta) a správne, úradné meno nie je pripísané ani v zátvorkách. Tak je to väčšinou aj v knihách. Takéto riešenie otázky cudzích miestnych mien v slovenčine, v slovenskej škole od jadra odmietame. Slovenské stanovisko bolo v tejto otázke takéto: mestá, ktoré nikdy nemali slovanského obyvateľstva a sú za medzami územia Slovanmi obývaného, píšeme a menujeme tak, ako si ich obyvatelia úradne menujú, teda len neslovansky.“ (Viď SR I, 73.)

„Zostávajú neriešené prípady, keď je popri sebe niekoľko rovnako oprávnených názvov, ako je to na pr. pri mene rieky *Escout* = *Schelde*“ a pod. Niekoľko názvov majú najmä rieky a hory.

„Prichodí sa nám zrieknuť dôslednosti správneho menovania cudzích miest pri názve *Rim*“, lebo toto miestne meno je častou slovenského slovného pokladu.

„V otázke cudzích miestnych mien na území niekdy Slovanmi obývanom... vyžadujeme pre miesta i slovanské mená. Ony nám znamenajú dávnu minulosť, ale že je prítomnosť prednejšia než minulosť, preto žiadame uviesť vopred úradné meno, ktoré si vyžadujú i hladké medzinárodné styky, a len potom aj slovanské meno.“ — „Pre domácu potrebu, najmä v peknej literatúre nám úplne postačia len slovanské mená.“

„Z predošlého stanoviska nasleduje, že i v slovenskej osnove máme písať *Přibram* a nie *Príbram*... a pod. a zazlievame, keď v českej osnove píšú slovenské mestá neslovansky: *Báňská Bystrice* a pod.“ (Tamže, str. 75.)

Tieto náhľady vyplývajú z takýchto dôvodov:

Logická správnosť požaduje, aby sa jedinečne pochopy, ako sú hory, rieky, mestá, označovali jedným menom;

odveká právna obyčaj, podľa ktorej sa mená hotových predmetov prejímajú, novotvorbám sa dávajú;

medzinárodná vzájomnosť, podľa ktorej žiadame, aby nepísali *Neusohl, Novisolien, Besztercebánya*, ani *Báňská Bystřice*, lež *Banská Bystrica*; nie *Kaschau, Cassovie, Kassa*, ani *Kašov*, lež *Košice* a pod., preto nepíšeme ani my *Rezno*, lež *Regensburg* a pod.;

spoločenská slušnosť, podľa ktorej žiadame, aby nemenovali *Čechy* nemecky, francúzsky, anglicky *Böhmen, Bohême, Bohemia* (= Cigánsko, Tulácko), alebo našu republiku „*Bohemoslovaquie*“ (= Cigánskoslovensko, Tuláckoslovensko), ani Slovákov *tót, totica*, lebo to nikdy neboly naše vlastné mená a majú príchut pohany, preto ani my nepíšeme *Kostnica, Janov*, keďže sa tak nikdy nevolaly;

sporivé hospodárenie duchovnými silami, lebo slovenský žiak sa má mnoho potrebného naučiť, aby sa úspešne prebýjal svetom. Načo mu obťažovať pamäť pahodnotami, ktoré nikde nemôže upotrebiť? Načo mu je český názov *Kodaň*, keď sa pomocou neho nechovorí ani s iným Slovanom, nieto s Germánom!

Miestne názvy sú na to, aby oblahčovali stykanie ľudí. Hľadáju vo veľkej potrebe najkratšiu automobilovú cestu „do Mohuče“, kto ma upravi v Nemecku na tú cestu? Veru asi nikto.

Žiada vraj „naša spoločná jazyková tradícia“, aby v slovenčine byly miestopisné názvy také ako v češtine. Na takéto nápor odpovedáme záporne. Nemôže viazať tradícia Slovákov v takej veci, kde tej tradície nebolo. Keď sa buduje budúcnosť, tak nech sa stavia na pevných, pravdivých základoch.

Spomenutý článok posúdil kritik takto:

„Nad jednou vecou treba sa zamysieť, keď sa prehŕňame stránkami Slov. reči. Czambel... využíval svojho dôkazu o juhoslovan-skom základe slovenčiny... k ďalekosiahlym dôsledkom kultúrnym a politickým: k tendencii vymaniť Slovákov zo starej tradičnej oblasti kultúrnych, literárnych a jazykových stykov a vlivov českých alebo československých a priblížiť ich ku kultúrnej a štátnej idelológii maďarskej... — nasledovníci a obdivovatelia Czamblovi v Slov. reči pokračujú v jeho jazykových, kultúrnych a politických tendenciách, vyplývajúcich z názorov jeho čias — ...To sa javí... v množstve článkov a poznámok mluvnických a puristických, najmä však v príspevkoch a glosách k revízii slovenskej terminologie technickej.“

„Ako typického príkladu všimnime si podrobnejšie ešte riešenia problému názvov topografických v slovenčine“, ako sa javí v Martinkovom článku. Kritik sa ukája stanoviskom, že české mená i v slovenčine treba písať po česky, ale „...celkom však odsúdiť treba názor Martinkov, že si — čo sa týče terminologie miesto-

pisnej pre ostatný svet — môže ísť slovenčina svojou cestou celkom nezávisle na terminológii českej...“ K tomu je toto pripomenutie: „Návrh Martinkov je len kópiou návrhu, ktorý kedysi podala uhorská zemepisná spoločnosť (Magyar Földrajzi Társulat), ale akadémia ho odmietla r. 1916 a tak sa nemohol uplatniť. Viď o tom Magyar Nyelv XII. str. 273.“

Uvažujme! Na jednej strane je malý, odborne vecný článok Martinkov a na druhej je odsudzujúca a ťažko obviňujúca kritika Vážneho. Článkom vraj pisateľ vymaňuje Slovákov zo stykov a vplyvov československých a približuje ich ku kultúrnej a štátnej ideológii maďarskej, a to ešte spôsobom v literárnom svete najposlednejším: plagiátom, „len kópiou“.

Keďže kritik napísal hrubú nepravdu v akademickom časopise a v denných novinách, keďže nič nedokazoval, len obviňoval pisateľa článku z protištátnej činnosti a z literárnej krádeže, preto dňa 12. VII. 1934 požiadal som krajský súd v Bratislave, aby dal kritikovi možnosť dokázať ťažké obvinenie, na ktoré sú paragrafy zákona na ochranu republiky a na ochranu autorského práva.

Je naozaj nechutné a pre česko-slovenské literárno-vedecké pomery žalostné, že takéto okolnosti treba vynášať na svetlo, ale keď nebolo ochoty u kritika odvolať do danej lehoty verejné obvinenia, nemožno zazlievať obranu ani pisateľovi článku, ani napadnutému časopisu. Nezáviselo to od prispievateľoch Slovenskej reči, že „vedecké“ metódy kritika potrebujú súdnej nápravy.

*

O „Martinkovom návrhu, ktorý je len kópiou návrhu Magyar Föld. Társulatu, ale akadémia ho odmietla“ a mal priblížiť Slovákov k štátnej ideológii maďarskej, je isté toto:

Martinka nepodal nijakého návrhu ani formálne, ani obsahovo, lež zamietol niektoré nesprávnosti zavádzané do slovenských zemepisných kníh a atlasov a prejavil mnohými učeními Slováckmi a profesormi odobrené náhľady o písaní cudzích miestnych mien v slovenčine.

Martinkov článok nebol „len kópiou návrhu Magyar Föld. Társulatu“, lebo pôvodca nemal ani najmenšej vedomosti o takom maďarskom návrhu, — ale ani nemohol mať, lebo ako sa dodatočne po obvinení z plagiátu presvedčil, na citovanom mieste Magyar Nyelvu (XII, 273) nieto ani len spomienky o nejakom návrhu Magyar Föld. Társulatu a vôbec kritikom udaného návrhu ani nebolo, — dosiaľ

niet po ňom javnej stopy —, ale bola nejednotná prax pri písaní toponymov, keďže niektorí výlučne maďarské tvary miestnych názvov spájali, ba niekedy aj nahrádzali úradnými nemaďarskými menami v svojom časopise a v iných vydaniach, na pr. *Cürük, Cürüh, Cürükh-Zürich; Nándor Fehérvár-Belgrád, Beograd*, ako sa na tom usniesly medzinárodné geografické kongresy.

Voslep národné časopisy a noviny napádaly také počiny ako odmaďarčujúce. Zazlievalo sa i to, že v železničnom a plavbovom poriadku boli mená ako *Wien, Leipzig, Breslau, Jasi, Smederevo, Turnu Severin, Karlovac, Venezia* a iné, keďže miesto nich malo vraj byť: *Bécs, Lipcse, Boroszló, Jászvásár, Szendrő, Károlyváros, Velence* a pod. Pritom všetky miestne názvy v Rakúsku písali len nemecky a v Maďarsku všetky len pomaďarčenými menami!

Napokon Zs. Beöthy predniesol vec vo vojnovnej nálade Maďarskej vedeckej akademii, ktorá sa usniesla dňa 13. VI. 1916 za predsedníctva Berzeviczyho, že v svojich vydaniach pripúšťa len maďarské tvary mien. Sostavili dlhý rad takých mien. Ukážka z neho:

Má sa písať *Eszék* a nie *Osiek*, *Diakovár* nie *Djakovo*, *Kaproncza* nie *Koprivnica*, *Karlócza* nie *Karlovci*, *Károlyváros* nie *Karlovac*, *Körös* nie *Križevci* atď.

Usnesenie Maďarskej akademie smerovalo najmä proti slovanským názvom, lebo v susedstve Uhorska sú vo väčšine tieto.

Aký podivný obrat sa musel stať od tých čias v svete, keď docent „slovenskej reči na slovenskej univerzite“ s uspokojením uznáva, že Maďarská akadémia zamietla i nesmelú a málo dôslednú prax písania cudzích miestnych mien v zátvorke i so slovanským menom v publikáciách Maďarskej zemepisnej spoločnosti a namiesto toho zavádza len maďarské názvy a to s pomocou vlády pod trestom odoprenia verejnosti a pripustenia do úradných ustanovizní takých tlačív, ktoré by inak konaly!¹

¹ Stalo sa tak „zásluhou“ toho Zs. Beöthyho, ktorého protislovanosť predstavuje i tento prípad: J. M. sa hlásil vo februári roku 1914. na základnú skúšku profesúry. Každý kandidát sa mal preukázať v Uhorsku, že rozumie okrem maďarčiny niektorému kultúrnemu jazyku, ktorý bol nejakým zastúpený na univerzite. O slovenčine nemohlo byť ani reči. Hlásil sa teda na skúšku z češtiny, veď slovanské reči a literatúry mali katedru a profesora O. Ásbótha. Tajomník skúšobných komisií prof. Wickmann povedal, že takého prípadu ešte nebolo, aby si šiel kandidát zaistiť súhlas predsedu skúšobných komisií Zs. Beöthyho. Tento krátko odbavril kandidáta: „Nem lehet.“ Nelze vyhovieť. Kandidát prosil teda povolenie skúšky z inej slovanskej reči. Dostal britkú odpoveď: „Talán a vendböl?“

• Dosiaľ sa nevedelo o tom, že Magyar Földrajzi Társulat po slovensky podával svoje návrhy, inak by Martinka nebol mohol urobiť „len kopiu“, lež len preklad.

Nie je možné, aby Martinkov článok bol „len kopiou“, len opisom návrhu, ktorý nejestvuje. Keby Maďari natoľko boli šli po vóli Slovákom, koľko sa toho v článku vyžaduje, tak by sotva bolo nastalo rozkmotrenie Slovákov s Maďarmi na veky. Niečo takého Maďari nikdy nechceli, ba úskostlivo proti tomu bojovala tak Maďarská vedecká akadémia, ako Maďarská zemepisná spoločnosť.

Kritik alebo nerozumie maďarsky, preto sa zmýľil a zabrdol do cti bližného, alebo rozumie maďarsky a vtedy zavádza čitateľov úplnou nepravdou a utŕha na cti.

Táto mienka čitateľov do tých čias zostane lipnúť na kritikovi, kým nepreukáže pôvodinu, z ktorej bola tá „len kopia“ odkopirovaná a dokiaľ nedokáže shodu opisu s pôvodinou.

Obvinenie protištátnosťou „Martinkovho návrhu“ odmietam a vyvraciam takýmito dôvodmi:

V článku uvedené náhľady dozieraly v nás už ako v študentoch maďarských škôl. Z domu sme poznali len slovenské mená (*Trnava* ap.), v škole sme čuli len maďarské (*Nagyszombat* ap.). Nikto nám ich nespájal. Zbytočnou prácou sme si mali ujasňovať pomútené pochopy. Či už vtedy sme sa chystali priblížiť Slovákov „z jednoty československej... k štátnej ideológii maďarskej?“

Martinka uplatňoval v článku prejavene náhľady vo vyučovaní zemepisu ešte po maďarsky vo Veľkom Bečkerekú, od utvorenia republiky po slovensky v Košiciach a v úradnom posudzovaní zemepisných učebníc. Dosiaľ nevideli školskí predstavení nijakej protištátnosti v tých náhľadoch.

Stanovisko každému svoje dať i v miestopise uplatňuje sa vo vážnych zemepisných knihách a atlasoch². Dnes je všeobecne uzna-

Azda zo slovinčiny? Úsečne odkázal žiadateľa „na nejakú kultúrnu reč.“ Žiadateľ podľa rady Ásbótha podal žiadosť na ministerstvo. Ministerstvo poslalo prosbu fakultnej rade. Lenže Ásbóthovi sa podarilo obrátiť proti predsedovi J. Szinnyeimu, aby čo len ruština bola uznaná za taký slovanský jazyk, ktorý môže mať význam pre štúdiá profesora! Do tých čias boli slovanské reči len predmetom doktorskej skúšky a „hrvatosrbština“ predmetom rečového magisterstva.

² Vid E. v. Seydlitz: Handbuch der Geographie. 25. Bearbeitung 1912 — M. W. Davis: Physical Geography 1903. — Brunhes: La géographie humaine 1910.

né³, a to bez toho, že by sa nejaký maďarský návrh vo veci bol uplatnil.

Branná moc Československej republiky vydáva vo Vojenskom zemepisnom ústave v Prahe také mapy, ktoré sú ďaleko protištátnejšie podľa nazerania kritika ako „Martinkov návrh“, lebo slovanské názvy miest na nemeckom území vôbec neuvádzajú, len úradné nemecké názvy⁴.

Ministerstvo školstva a nár. osv. na požiadanie ministerstva zahraničia nariadilo školským úradom pre styk s konzulátmi v zahraničí, že „Jméno města jakož i bližší označení... jest uváděti na adrese v jazyku příslušného státu... a nikoliv snad ve znění českém nebo slovenském“.⁵ Inokedy nariadilo, že sa má písať *Oslo* miesto *Christiania*, podobné nariadenie bolo o mestách v Lotyšsku).

V stredných školách úmyselne užívame cudzích nástenných máp, teda francúzsku o Francúzsku a pod., aby sa rozširoval obzor žiakov.

Ako by bol možný poštový, telegrafný, telefónny styk a železničná premávka s topografickými názvami, kritikom požadovanými? Haló, Čáchy, Kodaň, Kostnica, Janov!?

Stanovisko Martinkovho článku sa skoro úplne uplatňuje v najnovšej Učebnici zemepisu pre III. tr. stred. škôl od St. Nikolaua a J. Bojsu (1933). Tá kniha je ministerstvom schválená a podľa nej sa vyučuje.

Podľa nášho kritika tí všetci približujú Slovákov k štátnej ideológii maďarskej!?

Slovenské obecnstvo sa právom pýta, čomu slúžia takéto kritiky a ako môžu dostať miesto v akademickom časopise? Na to sa dávajú štátne peniaze! Načo sa rozburuje krv proti takejto českej činnosti?

Keď uvedené ministerstvá (zahraničné, vojenské, školské) neuznávajú racionálnosť spotvorených miestnych názvov, ba ich zakazujú, prečo ich natíska kritik a niektorí Česi práve Slovákom? Načo sú nám názvy: *Kodaň, Tubinky, Gotinky, Erlanky, Nimvegy, Brugsy, Myllúzy, Šafhúzy, Brémy, Mety, Čáchy, Vircpurk, Inšpruk, Výmár, Špýr, Svinibrod, Frankobrod, Trevír, Remes*,

³ Viď v *Geographie du Monde* od E. De Martonne: Europe centrale 1929.

M. F. Maury: *Elements of geography. For primary classes.* New York 1921.

⁴ Viď výsek *Carte internationale du monde* au 1:1000.000, vydaný v Prahe, alebo mapy 1:750.000 a 1:200.000. — Geologická mapa Českoslov. rep. od J. Woldřicha, vydaná Uniou, odobrená Mšno.

⁵ *Věstník minist. škol.* a n. o. VII, 1925, str. 104.

Krescak, Lubek, Mohuč, Režno, Kostnica, Janov, Kolin, Mohan, Bazilej, Mosá, Norimberk, Spluž a pod.?

Natiskajú nám ich v mene československej spoločnej tradície. V tejto veci sme my takejto tradície nemali a od iných zoblečenej nepotrebujeme. Stavíme sa proti knihám len s takýmto názvoslovím, bez úradných mien. Taký je ešte Zemepis pre I. tr. stred. škôl od dr. Fr. Macháta a Ot. Formánka. Vyšiel r. 1932. — Neprešiel slovenskou rukou.

To sú názvy ktoré, patria do historického zemepisu alebo slovníka, ale nie do kníh pre slovenských žiakov.

Po znevažujúcej časti kritiky nasleduje vážnejšia. Podáva rady: „... Vychádzajúc zo širšieho a hlbšieho chápania našej spoločnej... tradície oba naše spisovné jazyky majú respektovať v otázke terminologie to, čo sa ustálilo na jednej a na druhej strane.“ Slováci zachovávajú *Písek, Křemešník, Boubín, Pelhřimov, Chotěboř*, ale na druhej strane! Treba len otvoriť najväčšie syntetické dielo o republike: Československá vlastivěda, d. I. Příroda. Napísalo ju 16 vedúcich učencov, zpomedi nich 9 univerzitných profesorov. Tí píšú *Báňská Bystřice, Báňská Štávnice, Bělá, Dětvá, Děvín, Javoří, Bělské hole, Cubřina, Větrné hole, Pohana nad Dětvou* a pod. Podobne je to v učebniciach, ktoré napísali univerzitní profesori.⁶ Veď ministerstvo vnútra už dávno stanovilo úradné mená slovenských osád!

Podľa tej rady by boli *Košice Košovom*⁷, *Šibena hora* pri Košiciach *Obcsený vrch* (!)⁸, i *Malá* i *Veľká Fatra* vraj *Malé Tatry*⁹, pre nedopatrenie Jiráskovo máme úradne *Bardejov*; J. Talafúz r. 1460 píše *Cascha*, P. Axamit r. 1450 *Kassov* a pod. Skutky by mali ísť za rečami!

„V sporných prípadoch... dohodou príslušných odborníkov českých a slovenských so zreteľom k charakteristickým zvláštnostiam oboch našich spisovných jazykov“ treba upraviť terminologiu. Nemožno si nepomyšlieť na spoločnú komisiu slovenského pravopisu, alebo na prípravu nového rozdelenia čsl. Karpát.¹⁰ Máme z nich dobré poučenie pre budúcnosť.

⁶ V. Rosický: Mineralogie a petrografie 1928; Woldřich—Kratochvíl: Geologie 1931; Bidlo—Hýbl—Šusta: Všeobecný dějepis, d. II, III.

⁷ I. V. Sterzinger: Enzyklopädisches deutsch-böhmisches Wörterbuch.

⁸ Mapa vydaná Vojenským zeměpisným ústavem po reambulácii v 1:25.000.

⁹ Mapa 1:200.000 vydaná tiež tam 1920.

¹⁰ J. Král: Úvahy o rozčlenění českoslov. Karpat... Sborník filos. fak. univ. Komenského v Bratislavě roč. VII, č. 54, str. 33.

Kritik ešte vyčíta, že Slováci píšú *Mekka*, *Polynézia* ap. a Česi *Meka*, *Polynesie* ap. Prijatým pravidlom je názvy z nelatinskej abecedy graficky prepísať. Možno sa presvedčiť, že to má slovenčina správnejšie; prečo by mala prevziať to horšie?

Za každé dobré slovo sú Slováci neskonale vďační aj Vážnemu, ale slovo je len slovo, neraz i nepravdivé, ničiace na vospust. Len pravdivé skutky presvedčujú. Za tými pôjdeme, veď chceme tvoriť pre budúcnosť.

ROZLIČNOSTI.

Knihár-knihväzač. — Czamblova Rukoväť učí: „knihár, nie kníhväzač (Buchbinder, könykötő). Složené slovo *kníhväzač* urobili sme si podľa nemeckého vzoru, priam tak postupovali Maďari. Už Anton Bernolák (v Slovári 979) odmieta slovo „kníhwazač“ a odporúča namiesto neho *knihára*. Roku 1848. Štefan Janočovič prijal do svojho slovníka len knihára, čo dokazuje, že dal prednosť slovenskému slovu pred poslovenčeným nemeckým slovom. I v českom slovníku J. Palkoviča z roku 1820. (str. 557) nachodíme heslo *knihár*, Buchbinder, pri čom je upozornenie, že niekedy, ale zriedka, týmto slovom označujú i kníhkupca a kníhtlačiara. Podobné upozornenie je aj u Bernoláka. Časom slovo knihár ostalo len v svojom pôvodnom význame, t. j. značí toho, kto robí knihy.

Příponou *-ár* tvoríme predovšetkým podstatné mená činnosti, a to z kmeňa podstatných mien, na príklad: *cesta-cestár*, *debna-debnár*, *hrnec-hrnčiar*, *koža-kožiar* a pod. Přípona *-ár* zachovala si podnes svoje pôvodné značenie a je tvorivá. Veď ustavične vznikajú nové slová typu *obrázkár*, *oštiepkár*, *sviečkár* a pod.

Slovenčina rada sa vyhne zbytočným složeným slovám, a preto Bernolák v duchu našej reči požadoval písať *knihár*. S jeho stanoviskom súhlasia slovenskí gramatikári a slovníkari. Ani Pravidlá slovenského pravopisu neuvádzajú *kníhväzača*, poznajú len *knihára* (viď str. 153).

Slová *kníhväzač*, *kníhväzačstvo* sú zbytočné, lebo máme dobré pôvodné slová *knihár*, *knihárstvo*. — Poznamenať treba, že máme aj slovo *kniháreň*, ktoré označuje dielňu, kde robia knihy. Rovnocenné slovo nevedeli by sme utvoriť zo slova *kníhväzačstvo*!

Zúčastniť sa na niečom. — Po slovensky hovoríme *mám účasť na niečom* alebo *v niečom* a podľa toho *zúčastniť sa na niečom* alebo *v niečom*. Slovenská reč upozornila na toto viac ráz, a jednako nie-

ktorí ustavične píšu „*zúčastniť sa zhromaždenia*“ namiesto správneho *zúčastniť sa na zhromaždení*; „*zúčastniť sa podniku*“ m. *zúčastniť sa v podniku* (alebo *na podniku*).

Treba si zapamätať, že sloveso *zúčastniť sa* neviažeme s genitívom, ale s predložkovou väzbou *na* alebo *v*. Tak kážu písať i Pravidlá slovenského pravopisu.

Chlmec-Chlumec. — Miestne názvy píšeme alebo v ich nárečovom znení, alebo ich hláskoslovne prispôsobujeme spisovnej reči. Pri všetkých dôležitejších názvoch dávame prednosť spisovným formám. Preto píšeme *Piešťany* miesto nárečového *Piščany*, *Topoľčany* m. nárečového *Topoľčany*, *Budatín* m. *Budacín*, *Štvrtok* m. *Štvartek* a pod. Pri prispôsobovaní nárečových názvov dostali sa do slovenského úradného miestopisu niektoré nesprávne názvy. Slovenská reč (roč. I, 120) upozornila na to, že na príklad neoprávnene zmenili názov východoslovenskej obce *Vyderníka* na *Vydrník*, lebo celá slovenčina v tomto prípade neznesie samohláskové *r*. Východoslovenské *Viderník* v spisovnej reči má znieť *Vyderník*. Veď ani *Veterné hole* nebudeme meniť na *Vetrné hole*. Podobná chyba stala sa aj pri prepisovaní nárečového miestneho mena *Chlmec*. V úradnom miestopise volá sa *Chlumcom*. Tvar *chlum* je v spisovnej slovenčine nesprávny, keďže v strednej slovenčine za praslov. *xl* a v istých prípadoch i za praslov. *bl* je číre samohláskové *l*, teda bez sprievodnej (svarabhaktickej) samohlásky, ktorá je náležitá v spisovnej češtine, ale nie v spisovnej slovenčine. V slovenčine máme *slunko*, *dlhý*, *chlíp*, *tlmače* a pod., v češtine *slunko*, *dlouhý*, *chlup*, a pod., a preto proti českému *chlum*, *chlumec* musí byť po slovensky len *chlín*, *chlímec*.

Apelatívum *chlín* nezachovalo sa v slovenčine. Sú z neho iba miestne mená. J. Loos v Slovníku slovenskej, maďarskej a nemeckej reči (III, 156) uvádza síce slová *chlín*, *chlímatý*, *chlímtý*, *chlímský*, ale nemožno uviesť pre ne doklady zo živej reči, ani z diel našich spisovateľov.

Apelatívum *chlín* značilo pôvodne *vŕšok*, zčasti zalesnený, nespojený s ostatným pohorím.

Pri Žiline leží osada, ktorú v úradnej reči volajú Chlumcom, ale v žilinskom nárečí meno osady aj vrchu, ktorý je nad ňou, je *Chumec*. Pravda, v tom istom nárečí hovoria *tustý*, *žutý*, a pod. Z tohoto vyplýva, že v spisovnej reči mal by byť uzákonený názov *Chlmec*.

Na východnom slovensku je osada *Helmec*, úradne *Kráľovský Chlumec*. Aj ona mala by sa volať Kráľovským Chlmcom. A. Petrov

(Rus) v svojej práci *Z demografie Slovenska*, vydanej v českom jazyku, dôsledne prevádza naše nárečové tvary do spisovnej slovenčiny, a preto píše vždy *Chlmec*. Takúto formu uvádza aj Vl. Šmilauer vo *Vodopise Slovenska*.

Ale máme zachovalé aj číro stredoslovenské formy v miestnych názvoch. Veď v topoľčianskom okrese, v chotároch Malých Uhroviac, Pažite a Hornejši sú tri rozličné vršky, ktorých meno je *Chľnok* (tu *n* miesto *m* vzniklo prispôbením k predchádzajúcemu *l*). Z toho je teda jasné, že v strednej slovenčine musí byť len *chlm*, a preto aj v úradnom miestopise mali by zmeniť *Chlmec* na *Chlmec*. -u.

Sekunda-uterina. — Niektorí píšú *uterina* namiesto *sekunda*. České *uteřina* súvisí so slovom *úterý*, keďže základ obidvoch slov je v tvare *všter-*. Lež v slovenčine máme *utorok*, kde je iný samohláskový stupeň, t. j. *vštor-*. (Pôvodne *vštorok* = druhý deň v týždni.) — Vo výslovnosti robí ťažkosť, že nevieme, či *uterina* má mäkké alebo tvrdé *t*. Pravidlá slk. pravopisu a Tvrdého Frazeologický slovník neuvádzajú slovo *uterina*, pokladajú ho teda za zbytočné, čo je celkom správne, lebo nám úplne stačí vžitité slovo *sekunda*. -u.

Vojna, vojenčina. — V Slovenskej reči už častejšie sa spomínalo, že netreba *vojnu* nahradzovať *válkou*. Ale nesmieme ani zamieňať *vojnu* *vojenčinou*. Tieto dve slová majú rozličný význam, ktorý najlepšie zbadáme, keď postavíme proti sebe tieto dve vety: Vojaci idú na vojnu a Rekrúti idú na vojenčinu. Slovo *vojenčina* značí vojenskú službu. -u.

Špatný, špata. — Prídavnému *špatný* začínajú dávať nesprávny význam a píšú ho namiesto slova *zlý*, hoci v slovenčine *špatný* je opak pekného, krásneho. Na význame slova *špata* najlepšie vidno, že pôvodný význam slova *špatný* je *škaredý*, teda nie *zlý*. Preto neslobodno hovoriť *špatné časy* miesto správneho *zlé časy*. A na otázku: Ako sa máš? nemáme odpovedať: *Špatne*, ale: *Zle*. — Dbajme na správny význam slov! -u.

Márnomyseľný-ješitný. — České *ješitný* svojím pôvodom súvisí so starobulharským *ašutš*. V českom tvare sú dve prehlásky, ktoré by nemohly vzniknúť v slovenčine, preto v slovenčine malo by byť *jašutný*. Ale takého tvaru niet. Oproti českému *ješitný* my máme *márnivý*, *márnomyseľný*. -u.

Inženieer-merník. — Už za Bernoláka poznali slovenské slovo *zememerač* = *geometer* (nie: zememerič, lebo po slovensky je *merať*, nie: *meriť*). V tom čase neprekladali cudzie *inženieer* novým slovom *merník*. Merníka nepoznal ani Bernolák, ani Jančovič, ani Loos; do-

stalo sa k nám z maďarčiny, kde majú *mérnök*=*inženieer*. I v maďarčine *mérnök* je nové slovo, vzniklé v 19. storočí. Proti slovu *merník* nemohli by sme mať námietky, lebo je dobre tvorené, v duchu našej reči, ale svojím významom nemôže vždy nahradiť slovo *inženieer*. Veď nemožno povedať „*merník obchodných vied*“ miesto *inženieer obchodných vied*. A preto v dnešnej spisovnej reči slovo *merník* nemá ustáleného významu. Azda v budúcnosti dostane sa do spisovnej reči v novom význame. Za tituly treba pokladať len slová *inženieer* a *zeme-merateľ*, t. j. *geometer*.

Napriek tomu? — Miesto nesprávneho *vzdor tomu* hovoria a píšú *napriek tomu*, hoci je to priam také zlé. — Jozef Škultéty doplnil Czamblovu Rukoväť poznámkami o *napriek tomu*. Nezaškodí oboznámiť s nimi našich čitateľov: „*Napriek tomu* (trotzdem) — neslovenská väzba. *Napriek* svojmu nemeckému priezvisku bola Slovenka; poslovensky: Hoci mala nemecké priezvisko, bola Slovenka. Alebo: Bol zadychčaný, a *napriek tomu* dobehol; po slovensky: Bol zadychčaný, a jednako dobehol. On je dobročinný *vzdor* svojej chudobe — my povieme: On je dobročinný i pri svojej chudobe. Predložky a spojky *napriek* ani niečo v slovenčine; je len podstatné meno *priek* a príslovce *priekom*, na pr. *priekom* položiť niečo.“

Týchto poznámok pridržiavajú sa naši dobrí spisovatelia, a preto treba ich rešpektovať. Miesto väzby s *napriek tomu* už väzby s *hoci*, *jednako*, a *jednako*!

Zahájiť shromaždenie? — Jozef Škultéty vložil do Czamblovej Rukováti toto poučenie: „zahájiť na pr. shromaždenie je tiež germanizmus. Shromaždenie otvárame“. A v SR (I, 58) napísal o tej istej veci toto: zahájiť výbor, shromaždenie, rokovanie, zasadanie, a to nie je po slovensky. Slovák povie *zahájiť*, ale pole, horu, čo znamená, že tam nesmie sa pást, rúbať; zahájiť (miesto *otvoriť*) poradu, rokovanie výboru, súdu donedávna u nás nebolo počut. S Čechmi tohoto výrazu takto užívajú len Poliaci — jedni i druhí účinkom nemeckého susedstva. Ostatní Slovania v tomto význame ho neznajú; zostávajú s ním len v poli a v lese. Do shromaždenia súdov ho nevnašajú.

S týmito vývodmi J. Škultétyho súhlasia aj dejiny slovesa *zahájiť* v slovenčine. Bernolákov slovník má heslo *zahájiť*, ale v tomto značení: prohibere, inhibere pascua, prata; verbieten, nicht erlauben zu weiden. — Jančovičov štúrovský slovník má *zuhájiť* = megoltalmaz. Je jasná vec, že pôvodný význam zachoval sa v slovách *hájiť*, *hájnik*. I Berneker uznáva (SEW 291), že české *zahájiť*, pol. *zagaić* vo význame „otvoriť shromaždenie“ vznikly vplyvom nemčiny.

V slovenských slovníkoch po prvý raz sa stretávame so slovesom *zahájiť* = *otvoriť* iba r. 1871. v Loosovom slovníku, kde stojí: *zahájiť* = *bekerít, bekertel; megvéd; megnyit*. — Loos význam „otvoriť“ kladie na posledné miesto. Leč ani Loosov slovník nesvedčí o tom, že slovenčina v tom čase mala už *zahájiť* = *otvoriť*, lebo Loos robil svoj slovník podľa českých slovníkov, čoho najlepším dôkazom je abecedný poriadok slov, kde chýbajú mnohé dobré slovenské slová, ktoré sú u Bernoláka a Jančoviča. — Jozef Škultéty rád spomína túto udalosť: Ásbóth Oszkár, profesor slavistiky v Pešti, prišiel študovať slovenčinu do Turč. Sv. Martina a vtedy veľmi často počul slová *počujes, počut'* a pod., ktorých význam nepoznal. Hľadal ich v Loosovom slovníku, no darmo. Tam ich nebolo! Hľa najlepší dôkaz, že Loos robil svoj slovník podľa českého vzoru, lebo Bernolák a Jančovič uvádzajú sloveso *počuť*. Teda aj *zahájiť* vo význame *otvoriť* dostalo sa do Loosovho slovníka z českej predlohy.

My môžeme celkom dobre ostať pri pôvodnom význame slovesa *zahájiť*, a preto hovoríme: predseda *otvoril shromaždenie* (nie: *zahájiť*), *otvorenie výstavy* (nie: *zahájenie*), *otvárací večierok* (nie: *zahajovací*), kde-tu môžeme povedať i *započať, začať*, na príklad: *začneme rokovať* (nie: *zahajujeme jednanie*) a pod.

Raz a krát. — Slovo *krát* píšeme vždy dovedna s číslovkou, lebo so stanoviska nášho jazykového citu nepokladáme ho za podstatné meno. Oproti tomu tvary podstatného mena *ráz* nikdy nepíšeme dovedna s číslovkou. Veď jasne rozlišujeme nominatív jednotného čísla *raz*, nom. množného čísla *razy* a gen. mn. č. *ráz*. Preto píšeme len takto: *raz, dva razy, šesť ráz* a pod.

Trebárs? — Spisovná reč neuznáva nárečovú spojku *trebárs*, miesto ktorej máme hovoriť a písať *hoc, hoci, čo aj*.

Všeliaký-všeliaký. — Spisovný úzus v duchu stredoslovenských nárečí dáva prednosť tvarom *aký, ako, ak, akosť* miesto starších *jaký, jako* a pod. Ale v složených slovách ostáva *-jaký*, na príklad: *nijaký, nejaký, kadejaký, všeliaký* a pod. Spoluhláska *j-* zanikla v staršom *jaký* len vtedy, keď bola na počiatku slova. Všade inde ostala.

Umiestiť-umiestniť. — Niektorí píšu *umiestniť za umiestiť*, ktoré je utvorené priamo z podstatného mena *miesto*, a nie z prídavného mena *miestny*. Teda správne je len *umiestiť, umiestovať*. Podobne máme písať len *sústrediť, sústreďovať*, keďže aj tieto slovesá pochodia z podstatného mena (*stred*).

Dať-nechať. — Vplyvom nemeckých väzieb sloveso *nechať*

vytíška *dať*, čo je nesprávne. Po slovensky máme povedať *dať som si spraviť šaty*, nie „nechal som si spraviť šaty“.

Odhliaďnuť? — Najmä úradná slovenčina nechce sa vzdať tohto germanizmu, o ktorom Czamblova Rukoväť hovorí toto: „*odhliaďnuť od niečoho* (davon abgesehen, eltekintve attól): Prišiel som k tebe, hoci si mi ublížil (nie: odhliaďnuc od toho, že si mi ublížil). Nehľadiac na to, že si mi ublížil — je tiež srozumiteľné. Cudzote frázy (odhliaďnuc od niečoho) neraz vyhneme i väzbou s *okrem*, na príklad: odhliaďnuc od vás, ešte máme pomoc u susedov, t. j. okrem vás ešte máme pomoc u susedov“.

Braf ohľad? — Namiesto cudzej väzby *brať ohľad na niekoho* dobre po slovensky je len *mať ohľad na niekoho*.

Ohľadom? — Czamblova Rukoväť upozorňuje m. „ohľadom tej veci“ píš *o tej veci, v tej veci*. — Preto nesprávna je takáto veta: Musím ti písať ohľadom tvojho štátneho občianstva. Dobre po slovensky: Musím ti písať vo veci tvojho štátneho občianstva.

Podľa §-podľa §-u. — To prilepené *-u* je celkom zbytočné, keďže značku § nemožno skloňovať. Preto píšeme takto: *v § 58 zákona...* (nie: v §-e), *z § 58* a pod., t. j. k značke § neprikladajme pádovú príponu.

Ovládať jazyk? — Podľa nemeckej väzby „*einer Sprache mächtig sein*“ urobili si v češtine „*ovládati jazyk*“. Odtiaľ dostáva sa aj k nám, hoci Czamblova Rukoväť upozorňuje, že máme hovoriť *vedieť po nemecky* namiesto nesprávneho „*ovládať nemčinu*“. Slovenso *ovládať* je oprávnené v našej reči len v pôvodnom význame, keď značí: mať moc nad niečím, na príklad: kráľ ovláda tri krajiny, t. j. vládne nad tromi krajinami.

Pomôž-pomoz! — V diele predného slovenského spisovateľa našli sme tvar *pomoz!* Je to bohemizmus, veď v 2. osobe množného čísla rozkazovacieho spôsobu nehovoríme „*pomozte*“, ale *pomôžte nám!* Teda v 2. osobe jedn. čísla musí byť *pomôž!*

Úvodzovky. — Názvy časopisov, diel, spoločností, ústavov a pod. neďáme do úvodzoviek, lebo je to zbytočné. Veď počiatočné veľké písmeno dostatočne naznačuje, o čo ide. Preto máme písať: Slovenské pohľady, Sládkovičov Detvan a pod. (teda nie: „Slovenské pohľady“, Sládkovičov „Detvan“ a podobne).

Názvy časopisov, diel, spoločností a pod. dávame do úvodzoviek iba vtedy, keď ich chceme zdôrazniť, keď na ne chceme upozorniť čitateľa.

Dámy, panie. — Jednotné číslo slova *pani* temer nikto ne-

nahrádza slovom *dáma*, ale už v množnom čísle počujete len tvar *dámy*. Príčina toho bude v tom, že mnohí nevedia skloňovať slovo *pani* v množnom čísle, najmä nominatív *panie* je celkom osihotený, lebo nemá opory v podobných nominatívoch množného čísla. Pravda, okrem toho účinkovala i túha po zvláštnosti. Mnohým slovo *panie* nebolo dosť vznešené. A jednako tvar *panie* uplatňuje sa dobre v básnickej reči. Na príklad u Smreka:

Ach, táto Varšava, tie pekné poľské panie
a devy, stvorené pre samé milovanie!

Môžbyť, že z básnickej reči vráti sa nám slovo *panie* aj do spisovnej prózy. Rozhodne nebolo by to na škodu našej reči.

Striga-stryga. — Slovo *striga* robí mnohým veľké ťažkosti, nevedia totiž, ako ho treba písať. Najmä v slovenských knihách, vychádzajúcich v Čechách, najdeme tvary *stryga*, *strýdža*, lebo český sadzač sádže podľa pravopisných zásad češtiny, kde skupina *ri* je veľmi zriedkavá (len v cudzích slovách). A preto vo Vámošovej Odlomenej haľuzi (str. 106) môžeme čítať túto vetu: Mariška ani nepočkala, kým ju horda strýg (sic!) uhryzie...

Samo Czambel v svojom Slovenskom pravopise z r. 1890. (str. 257) a v Rukováti (3. vyd., str. 309) uvádza slová *striga*, *strigón*. Podobne aj Pravidlá slovenského pravopisu (str. 268).

Prečo písať *striga* s mäkkým *i*? — Už Fr. Miklosich (EWSISp, str. 326) správne poukázal na to, že poľské *stryga*, slovenské *strigón* (sic!), slovinské *strigon* pochodia z latinského *strix*, vlastne z tvaru **striga*, ktorý sa zachoval v talianskom *strega*. — Poľský tvar *stryga* jasne dokazuje, že tu ide o mäkké *i*, inak nebolo by mohlo vzniknúť poľ. *rz* (t. j. *ř*).

Keďže v latinčine koreň slova bol *strig-*, musíme aj my písať len *striga*, *strigón*, *stridža* a pod. Sjo.

Výčitka-výtka. — Otec *vyčíta* synovi jeho chyby. Sloveso *vyčítať* v smysle českého *vytýkati* je všeobecne známe na Slovensku. No a k slovesu *vyčítať* podstatným menom môže byť iba *výčitka*. — *Výtka* patrí k *vytknúť*. I Pravidlá slovenského pravopisu majú slovo *výčitka*. A Tvrdého Slovenský frazeologický slovník ani len nepozná *výtku*. Preto dobré by bolo nenahradzovať slová *vyčítať*, *výčitka* významovými novotvarmi *vytýkať*, *výtka*. Tým sa naruša ustálenosť slovenského slovníka. — Túto poznámku adresujem najmä našim novinárom. Sjo.

Kolegium-koľaj-kolej. — Pred prevratom mali sme len *koľegia*. Pred niekoľkými rokmi začalo sa vžívať nové slovo „koľaj“.

ktoré si urobili podľa českého „kolej“, pravda celkom chybné, lebo v češtine je dvojaké *kolej*; jedno, súvisiace svojim pôvodom so slovenským *koľaj*; druhé, pochodiace z latinského *collegium*. Bola by celkom pomýlená vec, keby sme české *kolej* (z lat. *collegium*) hláskoslovne poslovenčili a keby sa rozhodli pre novotvar „koľaj=kolegium“.

Bolo by možné prijať proste české *kolej* vo význame „kolegium“, ale tomu sa prieči ústrojnosť slovenčiny, ktorá azda vôbec nepozná ženského podstatného mena na -ej. Preto najlepšie bude ostať pri vžitom cudzom slove *kolegium*.

Rad a rada. — Slovenské *rada* shoduje sa celkom s českým *rada*, na príklad: mestská rada, obecná rada, štátna rada. Je to slovo nemeckého pôvodu, v češtine i v slovenčine.

Oproti tomu v češtine je slovo *řada*, ale v slovenčine *rad*. Hovoríme: Sadni si do prvého radu. Nastupuje prvý rad. — Teda nie „do rady, prvá rada“, ako hovoria tí, čo dobre po slovensky nevedia. — Rozlišujme slová *rad* a *rada*!

Docieliť súhlas? — V Slovenskom večerníku majú dvojakú slovenčinu. Zlé a dobré. Niektoré články sú naozaj neznesiteľné, toľko je v nich chýb. Aspoň v titulkoch by nemusely byť! Na pr. v čísle 219. (dňa 20. sept. t.r.) našli sme takýto titulok: Otráveným jedlom chcela docieliť súhlas k rozvodu. — Po slovensky nehovoríme „docieliť niečo“, ale *dosiachnuť niečo*.

Krajinský-zemský. — *Krajinský úrad* to je titul, a jednako v Slovenskom deníku píšú dôsledne *zemský*. Píšu tak proti Pravidlám slovenského pravopisu. Je to tvrdohlavosť, najmä vtedy, keď Slovenská politika píše *krajinský*.

Doterajší-dosavádny. — V niektorých našich časopisoch u-stavične straší prídavné meno „dosavádny“, hoci v dielach dobrých autorov stretáme sa s pekným slovenským slovom *doterajší*. Preto nepíšme: dosavádne výskumy, ale *doterajšie výskumy*. — Slovo „dosavádny“ je zbytočné v našej spisovnej reči.

Objaviť sa? — To vari nie, ale *zjaviť sa*! Nemôžeme po-vedat: Objavil sa v spoločnosti. To by značilo: Objavil sám seba v spoločnosti. — Neslobodno zamieňať *zjaviť sa* slovesom *objaviť sa*. Tým by sme ochudobnili výrazové bohatstvo slovenčiny.

Máme písať takými slovami, aké ľud slovenský má a zná, a slová máme viazať takým spôsobom, ako ich ľud slovenský viaže.

Samo Czambel.

SKÚMANIE SLOVENČINY

Eugen Jóna:

O ZAPISOVANÍ NÁŘEČOVÝCH TEXTOV.

*Nic snad nepodporuje tolik vývoj vědy,
jako když mladí její adepti rychle a jasně
si mohou osvojit to, k čemu starší generace
dospěla, a tak v krátkém čase dostupují
výše badání, aby v něm mohli pokračovati.*

K. Rocher.

Sbieranie nářečového materiálu všeobecne sa pokladá za ťažkú lingvistickú prácu. V takomto smysle vyslovili sa prední slovanskí jazykovedci, na príklad A. Belić, Baudouin de Courtenay a iní. Veď treba tu nielen dôkladné vzdelanie odborné, ale aj istá pohotovosť v zaobchádzaní s ľuďmi. Preto venovalo sa už toľko času a štúdia metodike nářečového výskumu. Každý dialektolog, ktorý pocítil ťažkosti svojej práce a ktorému leží na srdci pokrok vedy, usiluje sa jej mladým adeptom obľahčiť začiatky tým, že ich oboznámi so svojimi skúsenosťami. — Podobná snaha viedla Jozefa Škultétyho hneď po prevrate, v začiatkoch dialektologického výskumu Slovenska, keď sprístupnil list prof. Belića J. Baudouinovi de Courtenay o sbieraní nářečového materiálu a keď k tomu pripojil výňatky zo správ prvých poprevratových sberateľov nářečového materiálu na Slovensku V. Vážneho, Fr. Trávníčka, J. Húska.¹ Tú istú vec mal na pamäti aj dr. J. Stanislav, ktorý v svojej monografii o lipoťských nářečiach tak naširoko sa rozpísal práve o sbieraní materiálu, až mu to kritika vyčítala.² Úplná teória dialektologickej práce aj s bibliografiou je v kritikej štúdii B. Havránka.³ Bez znalosti spomenutých troch štúdií nemali by naši mladší dialektologovia započat výskum. Veď v nich najdú prvé pokyny a poučenie o tom, čoho si všímať, čo študovať, ako postupovať, ale najmä bibliografiu odbornej literatúry. Ale nenajdú tam podrobné poučenia o tom, ako zapisovať súvislé

¹ LMS (= Letopis Matice slovenskej) XIII (I—1920), 61—71. List Belićov vyšiel v Izv. otd. rus. jaz. i slov., kn. VIII, sv. 1, 221—242, druhý raz v JF (= Južnoslov. fil.) VI, 1—10.

² Ján Stanislav, Lipoťské nářečia, str. 5—19. Tam i literatúra.

³ K české dialektologii. (Poznámky k Vydrově práci „Popis a rozbor nářečí hornoblanického“). LF, r. LI, 1924, 263—271 a 337—358.

pred.
texty, a to je jednak len veľmi dôležité. — Belić hľadá dosť nepriaznivo na zapisovanie celých textov, lebo v nich sa vraj mení a prispôbuje dikcia i výslovnosť, on dáva prednosť zapisovaniu jednotlivých charakteristických viet z rozhovorov.⁴ — Vážnemu⁵ zas je zapisovanie celých textov skoro cieľom, treba vraj „excerpty vyprovokovať, t. j. každým spôsobom donútiť, aby něco souvislého povídali“. Stanislav, ktorý zapísal hodne textov, uverejnených osobitne i v samej práci⁶, spomína ťažkosti pri zapisovaní súvislých textov.⁷ — Nezaškodí teda, keď si navzájom povieme skúsenosti pri zapisovaní textov, aby sme sa predovšetkým sami poučili pre budúcnosť a umožnili prácu tým, čo začnú skúmať naše nárečia.

Ja pristúpil som k dialektologickej práci so zásadami svojho univerzitného učiteľa prof. M. Weingarta, ktorý požaduje — pri odbornom vzdelávaní venovať sa hodne fonetike! Je síce pravda, že najmä experimentálna fonetika stráca dnes sympatie lingvistov, orientovaných fonologicky⁸, a to niekedy právom, ale pre dialektologa nezaškodí pracovať vo fonetickom laboratóriu. Pri zbieraní materiálu nemôže mať naporúdzí prístroje (na pr. zapisovací stroj), ani to nie je nevyhnutne potrebné, ale v laboratóriu možno si nadobudnúť slušné znalosti z fyziológie a akustiky a možno si vycvičiť sluch. Medzi fonetikou a fonológiou nastane, dúfam, v blízkej budúcnosti kompromis. — Pri zapisovaní predovšetkým ^{príjmu} dbať o zvukovú stránku reči! Zachytiť verne kvalitu a kvantitu hlások, všimnúť si sandhiových zjavov (splývavej výslovnosti, výdychovej hlásky, t. j. „rázu“), prízvuku a melodie (= sily výdychového prúdu a výšky hlasu), všimnúť si rýchlosti reči, nezabúdať na pauzy, dávať pozor na to, v akom rozporení mysli je vyprávajúci a podobne!

Pravopis fonetický nech je jednoduchý, ale výstižný! Tvary a väzby zapisovať vo vetách! Výklady nech sú s hľadiska fonologického! — To by boli teda zásady, ktorých som sa pridŕžal pri zapisovaní nárečových textov.

Ale treba si všimnúť ešte dvoch ťažkostí: predne najst osobu, ktorá by vedela a chcela súvisle rozprávať, potom úplne a správne

⁴ LMS XIII, 65.

⁵ LMS XIII, 67.

⁶ SMS VII, 1—48, Liptovské nárečia, str. 489—505, kde sa niektoré texty opakujú zo SMS.

⁷ Liptovské nárečia, str. 15 a 19.

⁸ Pozri L. Novák, Fonológia a štúdium slovenčiny, SR II, 97—107, 143—157 a 161—171.

zapísať vypravovanie, prednesené normálnym tempom. Zapisovať *metodou nepriamou*, t. j. tak, že hovoriaci o tom vôbec nevie, pokladá sa za ideálne, ale ťažko sa dá uskutočniť. Sberateľ musí alebo čakať na náhodu, alebo musí si prichystať také zapisovanie, lenže to je práve ťažké. Takto zapisoval som len doma v našej obci, keď k nám prišli vhodné osoby na návštevu. — Druhá metóda, ktorú som často užil, je *polopriama*. Mój pomocník, ktorého som so sebou vodil, mal veľmi pozorne počúvať, prikyvovať vyprávajúcemu, podľa potreby robiť hlasné poznámky a pod., aby tým sústredil pozornosť rozprávajúceho na seba a umožnil mi nepozorovane zapisovať. — Tretia metóda je *priama*. Keď som videl, že moje zapisovanie neprivedlo rozprávajúceho z rovnováhy, povedal som priamo, aby mi vyrozprával nejakú udalosť zo života, rozprávku a pod., teda niečo súvislého, čo by som si mohol zapísať. Nevýhoda tejto metódy je v tom, že rozprávajúci môže sa všelijako prispôsobovať a nerozprávať prirodzene. — Všetko tu záleží na obratnosti zapisovateľovej, akým spôsobom prinútiť niekoho, aby rozprával súvisle a ako ho priviesť na koľaje normálneho rozprávania.

Nie menšiu obratnosť vyžaduje vlastné zapisovanie. Obyčajne sa hovorí tak chytro, že zapisovateľ nestihne zapísať všetko. Ja som si tu pomáhal dvojako. 1. Zachycoval som, nakoľko to bolo možné, celé vety. Začal som vetou, kde bol pre mňa dôležitý zjav. Ale zatiaľ mi ušla časť nasledujúcej vety, alebo i celá veta. Pritom som hľadel zachycovať tak, aby vypravovanie nebolo príliš trhané, aby medzi zapísanými vetami bola súvislosť. — 2. Alebo som skracoval slová, známe slová a tvary, a úplne som zapisoval zjavy len menej známe. Rozumie sa, že skratky som rozvádzať hneď po zápise, keď som mal všetko v živej pamäti. Niektoré texty zapísal som si pre hláskoslovie, niektoré najmä pre tvaroslovie. Dával som osobitný pozor len na jednu stránku reči, ostatné som pozoroval menej dôkladne. Zapísať naraz s ostatnými zjavmi prízvuk a melódiu som nestihol. Pre ne som si zapísal niekoľko viet zvlášť. — Zachytiť všetky zjavy môže vari len stroj. A skutočne, keby to nebolo také drahé, najlepšie by bolo zapisovať fonografom a potom prepisovať.

Mohlo by sa pomýšľať aj na osobitný systém stenografický.⁹ Ale táto vec je len v počiatkoch. Nateraz musíme sa uspokojiť s vlastnými prostriedkami a so zápismi čiastočne i neúplnými.

⁹ Na prvom sjazde slovanských filologov v Prahe r. 1929. prednášal o tejto veci B. Trnka z Pražského lingvistického krúžku.

UKÁŽKY Z NÁREČOVÝCH TEXTOV.

PAKO SON SA DOSTÁLA DO AMERIKE.

Rozprávala Zuzana Moravová, rodená Faltanová, asi 50-ročná žena. Narodila sa a býva na Hradišti, okrem niekoľkých rokov, ktoré strávila v Amerike, kde tiež bývala medzi svojimi krajanmi z Novohradu. Zapísané v septembri 1931.

Tajšeu prvej raz mój na don zarábeť. Kot prišeu do Amerike, Pešte, ani nerobey, Puš sa nán don zriteu. Tam bou za pou roka, Pa poton prišeu don staťeť. Ednú zimu smo v nom bejvali, Pa poton son a jej tašla. Preten ešte kceu don na sebej prepisati. Velkí nepokoj robeu za tód don. Tag mi mama povédali, žebe son ej tašla do tč Amerike. Jánoška bola práve tode prišla z Amerike, Pa us sa aj zberala tanu druhí ras. Tak son tašla k ně Pa son sa spejala: „Te, reku, Pako bech sa jej dostála do Amerike?“ — „Oj, veľmi lachko“, vraví. Sa ma opejala: „Či máte kohúta?“ — No a jej son é povédala: „Mámo“. „Tag ho iba chic, Pa tañez ho okolnemu Mikulovi. Pa peitaj si visveččé na paz do Amerike“. Jej son tañesla kohúta okolnemu, lebo ma už on poznau dobre. On vedeu, že mñej mój us pravotí skrze tochtu domu. Povédala son mu, že čó son prišla, že či be mi nemohou paz vikonať do Amerike. Pa okolnej mi povéda, že on vikona za pas, že až mi na to, čó mi on napíše, hradiskí lechtár pečať uderí. Tak son prišla g lechtárovi hor, Pa uderu mi pečať. Bes potpisu žádné žeñe nepotpisau pas. Tak son tañesla visveččé nasped g okolnemu, Pa okolnej mi povéda: „Už dostañete pas beš šetkiho potpisa mužouho“. Tag mi okolnej otkázu na pou druha tejžña, v ñeđeť, Pod ñaňičke Moravove, že be son sa razon ustanovela v kanceláriji. Pa us son ej hñet povédala moję mame: „Puš to, reku, tót pas prišeu.“ Poton son tajšla do kancelárije razon v ñeđeť do obeđu. Pa už mi ho da. No ale us kocon ho doñesla. Pedñí lidč vravili: „Táđe do Amerike, má pas.“ Pa druhí vravili: „Ñepóđe, ve ca jé muž ñepotpisau na pas.“ Pa kocon ho doñesla, tak son povédala moję mame: „Ale, reku, de ho us teras poděñ? Lebo až mi ho náđe, tag mi ho vezñe. Ñepustí ma do Amerike.“ (Puž ako mój muž.) Tag ho tañesla k sestře do Faltanó, že be ho tu ñenašeu. Lebo sa zberau švagor do Amerike, Pa jej son us kcela s ñin tajti. Poton smo tašli do Lučenca aj z vólej do jarmoku. Puž bolo načim poslati ako zádavok — na šifu. Pa jej pověñ mojmu tan v Lučenci na jarmoku: „Jej bech, reku, mala tañesťi zádavog agentovi, táđeñ do Ame-

rike. "PA_ón mi pové: „PA vet_í jej sán tañesén“. Tag_ai tañé-sou. PA_ón bou rá_že son tašla. PA tak son poton_odišla v máji. PA_ón ma viprevađeŕ hen do Lučenca, PA nakúpeŕ šetko čô mi bolo potrebnô. PA šli smo na Pešt. PUž bola noc. Svetlo v noci horelo. PA dačo sa zahubelo na zefeziñici, tak smo pri Pešti stáli do bĕleho dňa. PA šli smo na Fium. Vizite todej bole veľké na_ôči, nadovšetko na_ôči. PA tak smo šli na šife za_edonadvacad_đní. Za triná_đní soň_ňebola chorá, Piba poton_uš. — Tak son_na šife počúla, spĕvale đĕŕčence: „Ježiš, Ježiš, Ježiš“. — PA tak smo_uš poton prišli do_Amerike g_našĕ krajanki. Čakala náz_na štácii. Tag_náz_očikovala poton do hajzu. Tak son tan bola za_edno dva mesace. Poton mi švagor Faltanove kúpeŕ rejt, PA tak son poton chlapoŕ držala na koste. Tak poton prišĕŕ mój na pou-roka tanu. Práve bola víplacka v hajze, práve do kostu skládali chlapi. PA zo Sabinô_Ozďincove bou prišĕŕ. Tak smo poton tan_boŕi za pou šĕsta roka. Najdrĕŕ robeŕ v_Atlase (to je kompánija) pri dákih_mašinách, PA poton robeŕ léber (=na dñi) pri skaŕe (ďesad_hodín). PUš_poton ňekceŕ tan_ón beŕi, tak smo prišli poton_už domô_aj z_malen Jankon — na Dohvézne đen. PA sestra Kepeňove_už_ŕen natchoďela, že bech_šla do zhromažďe_ňej. Lebo_už_aj v_Ameriki choďeŕ do_náz_edon baptist, Cibik s Pouťára. No_a jej son sa_ŕen vaďela s_ňô, že sa_óni ŕen plet-ňoši. PA tak to bolo na rok, zaz_na Dohvézne đen, kot_prišla. Tag_mňe_už_añi ňevravela, Piba tomuto chlapcovi mojmu, že mu dá cukrike, že be ma volaŕ večer do zhromažďe_ňej. PA tak tót chlapec plakaŕ, metaŕ sa po zemi, kin son_ŕeň_ňešla. Tak son tašla_razon tód_večer. No tag_ot_tex_čas_son málo razí bola v koste. Razon sa ma dotklo slovo božĕ, PA_aj razon son svečela; Pĕšte_añi ňi_obrátená son viznávala Pána Ježiša. No tak son_ej choďela. A poton son_už volala_aj mojho. Naveŕa aj_ón šĕŕ. Liďĕ rosprávaŕi, že mňe g_vôŕi. Poton prestáŕ šetki_ňepokoj, čô smo do tech_áz_mali mezi sebô.

POZNÁMKY K TEXTU.

K tejto ukážke treba ešte poznamenať niečo o *spôsobe*, ktorým bola zapísaná, a o *pravopise*. — Po dlhom rozhovore požiadal som rozprávaľcu priamo, aby mi súvisle povedala nejakú udalosť z vlastného života. Keď videla, že sa snažím zachytiť všetko, čo rozprávala, spomalila trochu tempo reči (ale nie tak, aby vyslovovala každé slovo

osobitne) a robila medzi výdychovými skupinami dlhšie pauzy než v obyčajnom vypravovaní. Pomalé tempo zavinielo i to, že výdychové skupiny boli menšie ako inokedy a že tak pomerne viac ako normálne vyslovila hlasivkovú explozívnu ^p, keďže ju na začiatku výdychovej skupiny pred samohláskou vždy vyslovila. — Inak sandhiové zjavy vnútri výdychovej skupiny v tomto vypravovaní sú pravidelné pre celé ipeľské nárečie.

Sandhiové zjavy označil som takto. Hlasivkovú explozívnu na začiatku slova pred samohláskou označil som znakom ^p. Splyvavú výslovnosť vnútri výdychovej skupiny označujem znakom , pravda, len tam, kde nastala nejaká zmena. Čiarka vo vete a bod na konci vety značia pauzu, ktorá rozhraničuje jednotlivé výdychové skupiny. — Keďže splyvanie artikulácie inak ^{nie} zvlášť neoznačujem, musím ešte na vysvetlenie poznamenať, ako sa pri splyvaní vyslovujú dve rovnaké alebo podobné hlásky. Je zrejmé, že neznelá spoluhláska na konci slova vnútri výdychovej skupiny pred samohláskou na začiatku nasledujúceho slova sa sonorizuje, ako i to, že *z*, *d*, pred sykavkami alebo asibilátami sa k nim asimiluje a splyva s nimi obyčajne v jednoduchú asibilátu *č*, *š*, *ž*, *ž*. — Dve rovnaké samohlásky zachovávajú si slabičnú platnosť, t. j. nesplyvajú v jednu dlhú, ale celá artikulácia sa už neopakuje pri druhej. Dve rozličné samohlásky zachovávajú si tiež vždy slabičnú platnosť, ani *i* a *u* nesplyva s predchádzajúcou alebo nasledujúcou samohláskou, t. j. nestáva sa polospoluhláskovým *i* a *u*. — Keď sa stretnú dve rovnaké spoluhlásky, splyvajú v jednu „predĺženú“ v tom smysle, že pri záverových oddialí sa trochu explózia, pri úžinových tak, že vzduchový prúd uniká pri nich za dlhší čas než pri nepredĺžených. — Predĺženú spoluhlásku mohli by sme označovať vodorovnou čiarou na *d*, *d*, *s* a pod. alebo dvoma spoluhláskami menšieho typu, na pr. *d*, *d*, *s* a pod. Aby nevzniklo nedorozumenie, neoznačili sme ich ani čiarou ani menšími typmi, uspokojili sme sa len touto poznámkou a označením *d*, *d*, *s* a pod. nezmenšeným typom. — Z ohľadu na čitateľov SR. fonému *x*(=*ch*) neznačujeme jedinou literou, ale dvoma, teda *ch*. — Inak, okrem znakov *z*, *ž* (= *dz*, *dž*) ^{nie} užívame len bodu pod *č* a *š*, aby sme tým označili ich kvalitu, t. j., že sú značne zatvorené, asi tak ako v maďarčine.

Eugen Jóna.

Za redakciu zodpovedá Henrich Bartek.
Vydanie Matice slovenskej v Turčianskom Sv. Martine.
Tlačil Kníhtlačiarsky úč. spol. v Turčianskom Sv. Martine.